

Magdalena Gołowkin-Hudała

Uzależnienie od hazardu jako przyczyna rozwodu

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 26, 102-118

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 26, 2017 (102–118)
DOI 10.24356/KB/26/4

UZALEŻNIENIE OD HAZARDU JAKO PRZYCZYNA ROZWODU

GAMBLING ADDICTION AS A CAUSE OF DIVORCE

MAGDALENA GOŁOWKIN-HUDAŁA
Uniwersytet Opolski

ABSTRACT

This article is presented to the impact that can have gambling on family life of a person suffering from this disorder. The basic research problem is to determine whether gambling may be the cause of the divorce and later in response to a question whether gambling can cause disintegration of conjugal party. Discussion of this issue requires a determination of what is gambling addiction which affects the breakdown of ties between spouses through the prism of their mutual responsibilities, and answers to fundamental questions about the divorce of a spouse guilty because of that.

KEYWORDS:

addiction to gambling, divorce, guilty breakdown, the obligations of marriage, family

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowane wpływu jaki może mieć uzależnienie od hazardu na życie rodzinne osoby cierpiącej na to zaburzenie.

Podstawowym problemem badawczym jest ustalenie, czy uzależnienie od hazardu może być przyczyną rozwodu a w dalszej części odpowiedzi na pytanie czy hazard może być przyczyną rozpadu pożycia małżeńskiego stron. Omówienie tego zagadnienia wymaga ustalenia tego, co to jest uzależnienie od hazardu i jaki ma wpływ na rozpad więzi łączących małżonków przez pryzmat ich wzajemnych obowiązków oraz odpowiedzi na zasadnicze pytanie dotyczące orzeczenia rozwodu z winy małżonka z tego powodu.

SŁOWA KLUCZE:

uzależnienie od hazardu, rozwód, wina rozkładu pożycia, obowiązki małżeńskie, rodzina

WPROWADZENIE

Zasadniczym problemem poruszonym w niniejszym opracowaniu jest kwestia wpływu uzależnienia od hazardu jednego z małżonków na możliwość orzeczenia rozwodu ze szczególnym uwzględnieniem orzeczenia go z winy tego małżonka. Opracowanie ma na celu znalezienie odpowiedzi na to pytanie wobec tego, że zgodnie z standardami przewidzianymi przez Światową Organizację Zdrowia hazard jest uznawany za zaburzenie psychiczne i przez to został sklasyfikowany jako jednostka chorobowa. Analiza tego problemu zostanie przeprowadzona z perspektywy wzajemnych obowiązków małżeńskich, które nakazuje udzielanie wsparcia choremu małżonkowi. Synteza tego zagadnienia wymaga zdefiniowania pojęcia uzależnienia od hazardu, analizy wzajemnych praw i obowiązków małżonków ze szczególnym uwzględnieniem obowiązku wzajemnej pomocy by ostatecznie rozstrzygnąć czy rozwód jest dopuszczalny w takiej sytuacji oraz czy możliwe jest jego orzeczenie z winy małżonka uzależnionego.

UZALEŻNIENIE OD HAZARDU

O uzależnieniu od hazardu możemy mówić wówczas, kiedy jego uprawianie powoduje różnego rodzaju życiowe problemy a osoba dotknięta nim, pomimo tych problemów nie przestaje grać. Patologiczny hazard – inaczej hazard przymusowy został uwzględniony przez Dziesiątą Rewizję Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10) w rozdziale piątym – „Zaburzenia Psychiczne i zaburzenia zachowania”, w podrozdziale – „Zaburzenia nawyków i popędów”. Przez za-

burzenia nawyków i popędów należy rozumieć powtarzające się działania bez jasnej, racjonalnej motywacji, które nie mogą być kontrolowane i zazwyczaj szkodzą zarówno interesom pacjenta jak i innych ludzi. Przyczyny ich nie są znane. Wg ICD-10 patologiczny hazard jest to zaburzenie, które „polega na często powtarzającym się uprawianiu hazardu, który przeważa w życiu człowieka ze szkodą dla wartości i zobowiązań społecznych, zawodowych, materialnych i rodzinnych”¹. W charakterystyce osoby uzależnionej od grania hazardowego szczególnie istotne jest to, że jej życie zaczyna koncentrować się na graniu, nie ona potrafi zapanować nad swoją potrzebą grania (czyli utraciła kontrolę nad tym zachowaniem) oraz ponosi szkody (w wielu aspektach życia) z powodu kontynuowania aktywności gry hazardowej². Na konsekwencje składające się zarazem na obraz uzależnienia zwraca uwagę Cz. Cekiera pisząc, że „uzależniony hazardzista destrukcyjnie wpływa na rodzinę i traci poczucie odpowiedzialności społecznej, nie liczy się z normami społecznymi. Siłą stymulującą zachowania patologiczne jest potrzeba przeżywania silnego napięcia, jakie pojawia się podczas gry, gdy zwiększone jest wydzielanie adrenaliny”³.

Nadmierne picie alkoholu, branie narkotyków, nadużywanie leków, hazard generują różnego rodzaju problemy rodzinne. Uzależnienie wpływa na funkcjonowanie całego systemu rodzinnego. Pojawiają się kryzysy, nasilają się trudności interpersonalne oraz spada poziom bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania. Możliwe są straty w obrębie zdrowia fizycznego i psychicznego oraz materialne zarówno osoby uzależnionej, jak i poszczególnych członków rodziny. Nikt nie pozostaje obojętny względem trudności, jakie powstają w wyniku uzależnienia u członka rodziny⁴. Współczesne badania dowodzą, że człowiek nie uzależnia się tylko od substancji chemicznych, ale także od efektów, jakie substancje bądź też różnego rodzaju zachowania wywołują w jego samopoczuciu⁵. W związku z tym uzależnienie nie jest tylko biochemiczną odpowiedzią organizmu, ale – jak pisze Pomianowski „doświadczeniem, które wyrasta z nawykowej reakcji jednostki na coś, co uważa ona za tak gratyfikujące, ważne, że nie może bez

¹ Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10. Badawcze kryteria diagnostyczne, Kraków 2000, s. 375.

² J. Jęczeń, K. Komsta, J. Sak, *Hazard i uzależnienia wirtualne*, Sandomierz 2012, s. 17.

³ Cz. Cekiera, *Człowiek a patologie społeczne*, Toruń 2009, s. 161.

⁴ J. Ryniak, *Problem uzależnień w rodzinie* w *Medycyna Praktyczna* (wydanie internetowe) <http://psychiatria.mp.pl/uzaleznienia/81144,problem-uzaleznienn-w-rodzinie>

⁵ H. Sęk, *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Warszawa 2001, s. 263.

tego istnieć”⁶. Godne odnotowania jest to, że istnieje podobieństwo w podejściach terapeutycznych wobec różnych uzależnień. Szczególnie odnosi się to do grup wsparcia opartych na metodzie dwunastu kroków wspólnoty Anonimowych Alkoholików. Zarówno wobec alkoholików i narkomanów, jak i wobec patologicznych graczy wykorzystywane są te same założenia dotyczące nawrócenia i odnowy moralnej w procesie leczenia, a większość uzależnionych to akceptuje⁷. Te ostanie uwagi są szczególnie istotne ponieważ wielokrotnie w tym opracowaniu uzależnienie od hazardu będzie analizowane w oparciu np. o orzeczenia sądowe dotyczące problemu z uzależnieniem od alkoholu. Wynika to z tego faktu, że zjawisko uzależnienia od hazardu nie doczekało się w zakresie problemów prawnorodzinnych ani obszernych opracowań literaturowych, ani bogatego orzecznictwa, dlatego przy ocenie prawnorodzinnych konsekwencji hazardu poślikować się będą odniesieniami do uzależnienia od alkoholu.

WZAJEMNE PRAWA I OBOWIĄZKI MAŁŻONKÓW WOBEC PROBLEMU UZALEŻNIENIA OD HAZARDU

Małżeństwo zgodnie z polskim prawem rodzinnym i opiekuńczym ma być związkiem trwałym. Małżonków powinna łączyć ze sobą więź duchowa, fizyczna i ekonomiczna – są związani licznymi obowiązkami względem siebie nawzajem. Dokonując dla potrzeb niniejszego opracowania charakterystyki praw i obowiązków małżonków wynikających z zawarcia przez małżonków związku małżeńskiego należy przytoczyć art. 23 k.r. o, w którym zostały sformułowane takie obowiązki małżeńskie jak: obowiązek wspólnego pożycia, obowiązek wzajemnej pomocy, wierności i współdziałania na rzecz dobra rodziny, którą małżonkowie przez swój związek założyli⁸. Te wzajemne zobowiązania powstają *ex lege* z chwilą zawarcia małżeństwa i zasadniczo wygasają one z chwilą unieważnienia małżeństwa, orzeczenia rozwodu bądź śmierci jednego z małżonków. W przypadku separacji nie wygasa obowiązek wzajemnej pomocy bowiem artykuł 614 § 3 k. r. o. nakłada na małżonków pozostających w separacji obowiązek wzajemnej pomocy w sytuacji gdy wymagają tego względy słuszności. W związku z tym istnienie tego obowiązku będzie zależało od konkret-

⁶ R. Pomianowski, *Uzależnienie współczesną wersją „ucieczki od wolności”*, 1998, s. 262.

⁷ B. Lelonek – Kuleta, *Psychospołeczne Korelaty uzależnień od gier*, Lublin 2012, s. 42.

⁸ ustawa z dnia 25 lutego 1964r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 2015, poz.583 j.t., dalej: k.r. o.

nych sytuacji życiowych, jak np. nieuleczalna choroba małżonka i może odnosić się zarówno do sfery duchowej jak i materialnej⁹.

Obowiązek wzajemnej pomocy, odnosi się przede wszystkim do obszaru bliskich kontaktów między małżonkami, opartych na życzliwości partnerów i obliguje każdego z nich do wsparcia drugiego w każdym przypadku, kiedy ten ostatni ma prawo takiego wsparcia oczekiwać. Omawiany obowiązek wzajemnej pomocy zobowiązuje małżonków do wspierania się nawzajem w każdej sytuacji, gdy współmałżonek ma prawo spodziewać się takiego wsparcia¹⁰. Wyrok SA w Warszawie z dnia 31.08.2010r. potwierdza związek obowiązku alimentacyjnego z obowiązkiem opieki nad małżonkiem: „Obowiązek opieki nad członkiem rodziny może być wywodzony zarówno z obowiązku alimentacyjnego, o którym mowa w art. 128 k.r.o., jak i z treści art. 23 i art. 27 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w świetle których małżonkowie są zobowiązani do współdziałania dla dobra rodziny oraz zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli oraz do wzajemnej pomocy. Pod pojęciem wzajemnej pomocy należy rozumieć niewątpliwie także pomoc w sytuacjach wyjątkowych, jaką stanowi choroba czy niepełnosprawność.”¹¹ Ustawodawca odseparował obowiązek wzajemnej pomocy od ustroju majątkowego małżonków, gdyż istnieje taki zakres praw i obowiązków małżeńskich, które nie są związane z ustrojem majątkowym lecz powstają wyłącznie z istoty małżeństwa i do nich należy właśnie obowiązek wzajemnej pomocy¹².

Poruszany w referacie problem uzależnienia od hazardu uzasadnia analizę orzecznictwa sądów w zakresie „granic” obowiązku wzajemnej pomocy. Zagadnienie to jest o tyle interesujące, że zasadniczo choroba małżonka powinna niejako uzasadniać natychmiastową pomoc ze strony drugiego małżonka. Jednak uzależnienie choć kwalifikowane jako choroba ma swoją specyfikę i w sytuacji, kiedy uzależniony odmawia leczenia, wraca do nałogu wpływając negatywnie na rodzinę powodując jej rozpad, to zakres obowiązku wzajemnej pomocy ulega zmianie. Zaprezentowanie tego problemu jest istotne wobec zarysowanej we wstępie kwestii dotyczącej dopuszczalno-

⁹ J. Ignaczewski, [w:] *Alimenty* red. J. Ignaczewski CH Beck 2011, s. 127.

¹⁰ J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, wydanie II, Wyd. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, s. 114.

¹¹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 31.08.2010r., I SA/Wa875/10, LEX nr 737599.

¹² P. Telusiewicz, *Zasada wspólnoty małżeńskiej w polskim prawie rodzinnym*, Lublin 2008, s. 150.

ści rozwodu z małżonkiem uzależnionym od hazardu. Należy rozważyć, czy możliwe jest orzeczenie rozwodu wobec jego choroby.

Pomocna w zobrazowaniu tego problemu jest analiza orzecznictwa Sądów Apelacyjnych i Sądu Najwyższego, która ukazuje takie sytuacje np. w orzeczeniu z dnia 24 czerwca 1997 r. Sądu Apelacyjnego w Białymstoku czytamy, że: „Przepis art. 23 k. r. o. nakłada na małżonków między innymi obowiązek wzajemnej pomocy. Ten obowiązek ma szczególne znaczenie w niepomysłnych okolicznościach życiowych, w szczególności takich jak choroba. Porzucenie małżonka w ciężkiej chorobie, a więc wówczas gdy potrzebuje on specjalnie troskliwej opieki i serdecznego współczucia z reguły spotyka się ze sprzeciwem moralnym ze strony społeczeństwa”¹³.

Także Sąd Apelacyjny w Białymstoku odniósł się do tego problemu w orzeczeniu z 6 marca 1997 r. poprzez stwierdzenie: „Choroba małżonka nie tylko nie wywołuje i nie powinna wywoływać trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego, lecz nakłada na drugiego małżonka obowiązek użycia wszelkich środków do przywrócenia choremu małżonkowi zdrowia i zdolności do spełniania obowiązków małżeńskich. Przeciwnie tym zasadom postępowanie jest sprzeczne z ogólnie przyjętymi zasadami moralności”¹⁴. Jak wskazałam w cytowanym już orzeczeniu Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, chory małżonek ma prawo oczekiwać od współmałżonka specjalnej troski, opieki oraz serdecznego wsparcia. Przeciwnie tym zasadom postępowanie spotka się z reguły ze sprzeciwem moralnym ze strony społeczeństwa¹⁵.

Do takich sytuacji odniósł się też Sąd Najwyższy analizując stan faktyczny dotyczący rozwodu z powodu problemu alkoholowego jednego z małżonków i stwierdził że: „Przy uzależnieniu o alkoholu ważną rolę w dochodzeniu do trzeźwego życia odgrywa pomoc osób najbliższych dla alkoholika, a wśród nich szczególnie drugiego małżonka”¹⁶.

Jednak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18.03.1999 r. podał w wątpliwość bezwzględność omawianego obowiązku orzekając, iż obowiązek ten może być wyłączony w przypadku choroby psychicznej współmałżonka uniemożliwiającej normalne pożycie, a w konsekwencji normalne funkcjonowanie rodziny. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy podkreślił, że obowiązek wzajemnej pomocy nie może być rozumiany jako pozbawiony wy-

¹³ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24.06.1997r., I ACr 162/97, OSA 1998/42.

¹⁴ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 6.03.1997r., I ACa 48/97.

¹⁵ Wyrok SA z 24.06.1997 r., I ACr 162/97 OSN 1998, nr 9, poz. 42.

¹⁶ Wyrok SN z dnia 8.11.2001r., I CKN 438/00, LEX nr 529703.

jątków, bezwzględny obowiązek i to obciążający małżonków niezależnie od konkretnych okoliczności sprawy, a zwłaszcza zachowania się każdego z nich, nawet jeśli określonych przejawów takiego zachowania nie można oceniać w kategoriach winy¹⁷.

Zgodnie z wyrokiem SN z dnia 25 sierpnia 1982 r.: „Zasady współżycia społecznego stawiają zachowaniu się małżonków wobec siebie nawzajem i wobec rodziny drugiego małżonka większe wymagania, niż postępowanie ludzi względem siebie obcych. Dopóki małżeństwo trwa, obowiązuje małżonków wzajemny szacunek i wzajemna pomoc. Zachowanie, które w stosunkach między obcymi ludźmi nie byłoby uznawane za naganne, może być między małżonkami uznane za szkodliwe z punktu widzenia trwałości małżeństwa”¹⁸.

Art. 12 § 1 KRO przewiduje możliwość zawarcia związku małżeńskiego przez osobę dotkniętą chorobą psychiczną lub niedorozwojem psychicznym, jeżeli jej stan nie pozostaje w sprzeczności z istotą i celami małżeństwa. Wiemy więc, że sama choroba psychiczna nie wyłącza istnienia związku małżeńskiego. Jak pisze J. Ignaczewski „Chorobliwy stan psychiki jednego z małżonków nie przesądza o treści wyroku w sprawie rozwodowej. Nie można uznać, że każde zaburzenie psychiczne, a nawet choroba psychiczna powstała w czasie trwania małżeństw, stanowi przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego stron.”

Sąd Najwyższy podkreśla, że przyczynę rozkładu małżeństwa może stanowić jedynie choroba psychiczna, która pozostaje w sprzeczności z istotą i celami małżeństwa. Jednocześnie Sąd poucza, iż kwestię tę należy rozważyć z udziałem biegłego i na tej podstawie ocenić czy wskazany we wniosku stan, spełnia wyżej wymienione przesłanki i czy może być uznany za ważną przyczynę rozkładu pożycia stron¹⁹.

A. Olejniczak uważa, że z reguły nie „normy moralne nie sprzeciwiają się orzeczeniu rozwodu, gdy przyczyną rozkładu jest choroba godząca w istotę małżeństwa i uniemożliwiająca realizację jego celów”²⁰.

Ta analiza orzecznictwa pozwala na uznanie, pomimo tego że obowiązek wzajemnej pomocy doznaje ograniczenia w sytuacji, gdy uniemożliwia prawidłowe funkcjonowanie małżeństwa i rodziny.

¹⁷ Wyrok SN z 18.03.1999 r., I CKN 1050/97 OSNC 1999, nr 10, poz. 177.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 15.02.2001r., II CKN 391/00, niepubl.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 2.12.1957 r., I CR 140/57, OSNCK 1959, Nr 2, poz. 44.

²⁰ A. Olejniczak, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Wyd. Lex, Warszawa 2013, s. 376.

PRZESŁANKI ORZECZENIA ROZWODU A UZALEŻNIENIE OD HAZARDU

Niniejszy podrozdział poświęcony zostanie możliwości orzeczenia rozwodu w sytuacji gdy uzależnienie od hazardu jednego z małżonków wpływa destrukcyjnie na rodzinę i rujnuje więzi łączące go z małżonkiem poprzez zaniedbywanie swoich obowiązków, brak dbałości o rodzinę, nadmierne zaangażowanie w granie powodujące straty emocjonalne i finansowe całej rodziny.

Rozważanie tej kwestii należy poprzedzić analizą tak zwanych pozytywnych przesłanek rozwodu, czyli okoliczności pozwalających na orzeczenie rozwodu między małżonkami. Rozwód najprościej określić można jako instytucję prawną pozwalającą rozwiązać małżeństwo za życia małżonków.

Doktryna wyraźnie wskazuje, iż „rozwód jest z wielu względów zjawiskiem niepożądanym, jednak niezbędnym.”²¹ J. Ignaczewski określa go jako „zło konieczne”, które wprowadzone zostało w interesie społecznym dla, jak określa autor „eliminacji innego zła społecznego, jakim jest utrzymywanie formalnego węzła małżeńskiego gdy znika wspólnota małżeństwa, gdy małżeństwo faktycznie nie istnieje i nie ma szans na dalsze jego funkcjonowanie.”²²

Aby skrótowo zaprezentować problem rozwodu niewątpliwie należy zacząć od przytoczenia art. 56 § 1 KRO, w którym to ustawodawca przesłanki orzeczenia rozwodu wprowadza. Według tego artykułu jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód.

Pożycie małżeńskie wyraża się w szczególnego rodzaju wspólnocie duchowej, fizycznej i gospodarczej. Ustanie którejkolwiek z części tej wspólnoty należy uznać za objaw rozkładu pożycia. Z rozkładem pożycia mamy do czynienia, gdy między małżonkami dochodzi do osłabienia czy zaniku więzi małżeńskich. Wytyczne Sądu Najwyższego z dnia 28.5.1955 r., również wskazują na to, że pożycie małżeńskie należy do szczególnego rodzaju wspólnoty duchowej, fizycznej i gospodarczej łączącej małżonków²³.

Sąd zaznaczył przy tym, iż „ustanie którejkolwiek z elementów tej wspólnoty należy uznać za objaw stopnia rozkładu. Jednakże ustanie

²¹ Z. Krzemiński, *Rozwód. Praktyczny komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*, wyd. Kantor wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, wydanie V, s. 18.

²² J. Ignaczewski, *Rozwód po nowelizacji*, C. H. Beck, Warszawa 2009, s. 10.

²³ Uchwała Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28.6.1955 I CO 5/55 OSN 1955, Nr 3, poz. 46.

wspólnoty fizycznej lub gospodarczej może w konkretnym przypadku nie stanowić objawu rozkładu, jeżeli wynika ono z okoliczności niezależnych od małżonków lub z ich zgodnej woli uzasadnionej okolicznościami życiowymi.”²⁴

Za kluczowe uznać należy stwierdzenie przez Sąd, iż to brak wspólnoty duchowej (jej istnienie może się przejawiać nawet tylko w korespondencji) będzie zawsze objawem rozkładu pożycia. Stwierdzenie braku wspólnoty duchowej jest trudnym zadaniem dla Sądu, gdyż z jednej strony małżonkowie mogą być do siebie wrogo nastawieni, a mimo to nadal istnieć będzie między nimi więź duchowa, z drugiej natomiast utrzymywanie poprawnych stosunków może być podyktowane wyłącznie dobrem dzieci a nie łączącą ich wspólnotą duchową²⁵. Z. Krzemiński wyjaśnia, że „chodzi nie o jakąkolwiek więź duchową między dwojgiem ludzi, lecz o więź duchową charakterystyczną dla wspólnoty małżeńskiej”²⁶. Rozkład pożycia stanowi podstawę orzeczenia rozwodu tylko wówczas gdy rozkład ma charakter zupełny. Zupełny rozkład pożycia przy niespełnieniu przesłanki trwałości tego rozkładu jest wystarczającą przesłanką do orzeczenia separacji²⁷.

Rozkład pożycia między małżonkami, nawet gdy ma charakter zupełny, nie zawsze ma charakter definitywny. Taka sytuacja może mieć, gdy rozkład został spowodowany jednorazowym zdarzeniem, takim jak cudzołóstwo czy ciężka zniewaga, a po upływie czasu pożycie zostało wznowione²⁸.

Według J. Ignaczewskiego „generalnie rzecz biorąc, o trwałości rozkładu pożycia małżeńskiego można mówić wówczas, kiedy na podstawie okoliczności sprawy zasadny jest wniosek, że pomiędzy małżonkami nie jest możliwy powrót do wspólnoty małżeńskiej we wszystkich jej płaszczyznach – duchowej, fizycznej i materialnej. Z natury rzeczy do oceny trwałości rozkładu zasadniczego znaczenia nabiera wpływ czasu”²⁹.

²⁴ Uchwała Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28.6.1955 I CO 5/55 OSN 1955, Nr 3, poz. 46.

²⁵ I CO 5/55 OSN 1955

²⁶ Krzemiński Z., *Rozwód. Praktyczny komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*, wyd. Kantor wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, wydanie V., s. 20.

²⁷ Uchwała Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 28.5.1954 r., C 1819/51, OSNCK 1954, Nr 2, poz. 29.

²⁸ A. Olejniczak, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Wyd. Lex, Warszawa 2013, s.389.

²⁹ J. Ignaczewski, *Rozwód po nowelizacji*, C. H. Beck, Warszawa 2009, s. 15.

Za nadal aktualne w świetle istniejących uregulowań prawnych doktryna³⁰ uważa założenia Uchwały Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28.06.1955 r., w której Sąd Najwyższy stwierdził, iż „aby uznać, że rozkład pożycia jest trwały, nie jest konieczne stwierdzenie, że powrót małżonków do wspólnego pożycia jest wyłączony. Wystarczy jedynie oparte na doświadczeniu życiowym przekonanie, że w danych okolicznościach sprawy, powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi. Przy czym należy mieć na uwadze również indywidualne cechy charakteru małżonków.”

Jerzy Strzebińczyk utożsamia trwałość rozkładu pożycia małżeńskiego z jego nieodwracalnością, twierdząc że im dłużej trwa zupełny rozkład pożycia małżonków, tym bardziej prawdopodobne jest, że jest on trwały³¹.

A. Zieliński zauważa, że nie ma obowiązku badać, czy w świetle zasad współżycia społecznego można je uznać za wystarczająco doniosłe. Autor podkreśla jednak, że nie oznacza to w żadnym wypadku zwolnienia sądu od obowiązku wszechstronnego wyjaśnienia, jakie były przyczyny rozkładu³².

Powody, które doprowadziły do rozkładu pożycia małżeńskiego mają bowiem znaczenie dla oceny trwałości rozkładu pożycia, ustalenia winy małżonka (małżonków) za ów rozkład, jak również dla oceny, czy orzeczenie rozwodu z innych względów nie byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Trwałość i zupełność rozkładu pożycia małżeńskiego jako przesłanki rozwodu podlegają ocenie sędziowskiej w ramach stosowanie prawa małżeńskiego³³.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy obok wskazanych w art. 51 § 1 KRO przesłanek pozytywnych rozwodu, w dwóch kolejnych paragrafach – art. 51 § 2 i 51 § 3 KRO określa także przesłanki negatywne, czyli takie w przypadku których wystąpienia, orzeczenie rozwodu nie jest dopuszczalne. Sąd nie może orzec rozwodu w przypadku gdy: miałyby wskutek tego ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci, z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współży-

³⁰ Wg. J. Ignaczewski, *Rozwód po nowelizacji*, C. H. Beck, Warszawa 2009, s. 17; A. Olejniczak, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Wyd. Lex, Warszawa 2013, s. 390.

³¹ J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, wydanie II, Wyd. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, s.176.

³² A. Zieliński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Lex, Warszawa 2011., s. 135.

³³ Z. Gawrońska-Wasilkowska, *Małżeństwo: istota, trwałość, rozwód.*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1966, s. 88.

cia społecznego, rozwodu żąda małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że współmałżonek zgodzi się na rozwód lub odmowa wyrażenia zgody jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

Dla omawianej problematyki bardzo istotne jest szersze zaprezentowanie przesłanki odnoszącej się do zasad współżycia społecznego bo rzutuje ona na odpowiedź na zasadniczą kwestię sygnalizowaną w tym referacie a dotyczącą odpowiedzi na pytanie: „Czy pomimo trwałego i zupełnego rozpadu pożycia stron wywołanego uzależnieniem od hazardu jednego z małżonków możliwe jest orzeczenie rozwodu i czy takie orzeczenie jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego?”

Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie należy rozpocząć od ogólnej refleksji dotyczącej tego, że na postępowanie małżonka należy spojrzeć z perspektywy art. 56 § 2 KRO – czyli konieczna jest ocena, czy żądanie rozwiązania małżeństwa w danej sytuacji, w tym przypadku choroby partnera, nie będzie sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i należy zauważyć, że nie ma tu ściśle określonej zasady. Sąd bierze pod rozwagę określony stan faktyczny i w oparciu o niego podejmuje decyzje.

Definicja zasad współżycia społecznego, to jedna z wielu, których nie przedstawił ustawodawca, i których wyjaśnienia należy szukać w orzecznictwie i literaturze. Sięgając do judykatury zauważyć można, iż Sąd Najwyższy dość zwięźle wyjaśnił zasady współżycia społecznego w uzasadnieniu wyroku z dnia 14.10.1998, tłumacząc że „należy rozumieć je jako podstawowe zasady moralnego i etycznego zachowania.”³⁴ W celu znalezienia mniej lakonicznej odpowiedzi na pytanie, czym są zasady współżycia społecznego warto sięgnąć do literatury. J. Grzebińska, opisuje zasady współżycia społecznego jako „pewnego rodzaju reguły postępowania, zachowania, akceptowalne z punktu widzenia moralności, które służą ocenie czy coś zasługuje lub nie na aprobatę”³⁵.

J. Strzebińczyk uważa, że „odwołanie się do zasad współżycia społecznego świadczy o zamiarze ustawodawcy uelastycznienia orzecznictwa w sprawach rozwodowych poprzez poddanie postaw reprezentowanych przez strony dodatkowej ocenie moralnej. Powództwo rozwodowe będzie zatem zasługiwać na uwzględnienie tylko wówczas, gdy – w świetle całokształtu okoliczności konkretnej sprawy – wyrok rozwiązujący

³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.10.1998, CKN 928/97, OSNC 1999, Nr 4, poz. 75.

³⁵ J. Grzebińska, *Rozwód i separacja pomiędzy małżonkami*, Difin, Warszawa 2010, s. 74.

małżeństwo nie wywoła społecznej dezaprobaty.³⁶ Tak jak J. Strzebińczyk, A. Biliński i M. Pannert zauważają w omawianej regulacji aspekt uelastycznienia prawa, co według autorów ma duże znaczenie w świetle zachodzących stosunkowo szybko przemian społeczno-gospodarczych. „Ów dynamiczny charakter zmian jest zauważalny także w stosunkach rodzinnych, w modelu rodziny, sposobie i warunkach życia. Przesłanka zasad współżycia społecznego umożliwia uwzględnienie także tych przemian i wobec różnorodności sytuacji, jakie przychodzi sądowni oceniać, stwarza podstawy prawne do orzekania w zgodzie z powszechnie akceptowaną hierarchią wartości.”³⁷

Mimo przedstawienia odmiennych definicji, wszyscy autorzy zgadzają się, co do tego, że niedookreślenie pojęcia zasad współżycia społecznego, pozostawia wiele „luzu” interpretacyjnego, w celu uelastycznienia przepisów prawa. Zasad współżycia społecznego nie można z góry katalogować, trudno też kusić się o szczegółowe wskazanie konkretnych sytuacji, w których orzeczenie rozwodu należałoby uznać za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego³⁸.

Sąd Najwyższy uznaje, że „należy oceniać w świetle zasad humanitaryzmu z właściwym uwzględnieniem czasu trwania małżeństwa, rozkładu jego ciężarów, sytuacji obojga małżonków, a w szczególności ich wieku, stanu zdrowia, zdolności do zaspokajania potrzeb osobistych i innych okoliczności, mogących charakteryzować materialne i moralne warunki życiowe obojga małżonków”³⁹.

Konkretne przykłady, których nie wskazuje literatura, znaleźć można z łatwością w orzecznictwie. Sąd Najwyższy powołując się na omawiany artykuł w wyroku z 18.09.1952 r. stwierdził, iż niezgodne z zasadami moralności byłoby udzielenie rozwodu, po 30 latach małżeństwa, uznając za ważny powód rozkładu pożycia małżeńskiego nieuleczalną chorobę jednego z małżonków. Sąd podkreśla, że w takiej sytuacji chory potrzebuje pomocy, nie tylko materialnej, ale także moralnej oraz podpory psychicznej małżonka

³⁶ J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, wydanie II, Wyd. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, s. 180.

³⁷ A. Biliński, M. Pannert, *Prawo rodzinne*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 106.

³⁸ J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, wydanie II, Wyd. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, 2006, s. 182.

³⁹ Uchwała Pełnego Składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, III CZP 70/66, OSN 1968, poz. 77.

w swoim cierpieniu⁴⁰. Inną sytuację rozpatrywał natomiast Sąd Apelacyjny w Poznaniu, który w wyroku z 5.10.2004 r. za niegodzące w zasady współżycia społecznego, uznał orzeczenie rozwodu z powodu podeszłego wieku małżonków. „Żądając rozwodu, powód nie krzywdzi pozwanej, a czyni jedynie uprawnienie z prawa wniesienia sprawy rozwodowej.”⁴¹

Jak wskazano wyżej sprzeczne z zasadami współżycia społecznego mogłoby być orzeczenie rozwodu z powodu choroby jednego z małżonków. Wyjątkiem w takim przypadku jest jednak choroba alkoholowa. Według Sądu Najwyższego choroba współmałżonka stanowiąca uzależnienie nie stoi na przeszkodzie orzeczenie rozwodu. Gdy uzależnienie wynika całkowicie z winy pijącego, który nie wykazuje woli wyjścia z nałogu, nie należy pozbawiać jego współmałżonka szansy na prowadzenie normalnego życia⁴². Wydaje się, że refleksję tę można odnieść do uzależnienia od hazardu i stanowczo stwierdzić, że w takiej sytuacji dopuszczalne jest orzeczenie rozwodu z powodu rozpadu więzi małżeńskich wywołanych uzależnieniem od hazardu i mogą mieć miejsce sytuacje, w których nie jest to sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

HAZARD ZAWINIONĄ PRZYCZYNĄ ROZWODU

Zagadnienie orzekania o winie w rozwodzie do KRO wprowadzona została w art. 57 KRO, według którego Sąd orzekając rozwód podejmuje w wyroku rozstrzygnięcie o winie za spowodowanie rozkładu pożycia małżeńskiego, w którym może: orzec o winie jednego z małżonków, orzec o winie obojga małżonków lub na zgodny wniosek stron odstąpić od orzekania o winie. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 13.11.1997 r., sąd może ustalić także, że małżonkowie nie ponoszą winy, gdy nie można im tej winy przypisać, z przyczyn niezależnych od małżonków takich jak choroba psychiczna, bezpłodność czy niemoc seksualna⁴³.

J. Ignaczewski, za zawinione przesłanki rozwodowe w rozumieniu przepisów rozwodowych uznaje działanie lub zaniechanie, które jest wyrazem woli małżonka a naruszając wynikające z obowiązujących przepisów prawa lub zasad współżycia społecznego obowiązki, prowadzi do zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego. „Element obiektywny definicji

⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 18.10.1952 r., C 1283/52, OSNCK 1953, Nr 3, poz. 84.

⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 5 października 2004r., I ACa 683/04.

⁴² M. Serwach, *Wina...*, op. cit., s. 86

⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z 13.11.1997 r., ICKN 306/97 niepubl.

winy obejmuje bezprawność postępowania, element subiektywny zaś – możliwość podjęcia i wyrażenia woli co do nastąpienia lub nienastąpienia określonych skutków.⁴⁴ Chodzi w istocie o analizę psychologiczną, choć jej przedmiotem są w zasadzie zewnątrz jedynie objawy wewnętrznych przeżyć. Zdaniem sądu „ostateczna ocena naganności opiera się na kryteriach głównie moralnych, a nie – prawnych. Pociąga to za sobą w szczególności komplikacje wynikające z faktu, że ocena moralna wymaga uwzględnienia w szerokim zakresie uwarunkowań i okoliczności, w jakich człowiek realizuje konkretne zachowania.”⁴⁵ W przypadku uzależnienia od hazardu należy odnotować, że uzależniony nie jest pozbawiony możliwości wyrażania woli i kierowania swoim postępowaniem. Sam podejmuje decyzje o kontynuowaniu grania pomimo szkodliwych dla małżeństwa i rodziny skutków tej gry. Na podstawie wyroków sądów powszechnych, przykładowo można wskazać orzeczenie Sądu Rejonowego w Krośnie – Sygnatura akt IC 448/14 można znaleźć stwierdzenie o tym, że hazard patologiczny jest uznawany, owszem jako zaburzenie behawioralne, jednakże nie wyłącza świadomego podejmowania działań i nie zaburza woli.

Na zakończenie warto przytoczyć wyrok Sądu Najwyższego z 09.11.2001 r., który niejako podsumowuje tematykę tego opracowania i choć dotyczy uzależnienia od alkoholu podkreślając, że alkoholizm praktyka sądowa od lat traktuje jako przyczynę powstania i utrwalenia rozkładu pożycia. Sąd wskazuje, iż „nałóg alkoholowy powoduje unicestwienie więzi rodzinnych, gdyż osoba uzależniona w miarę postępowania nałogu wykazuje coraz mniejsze zainteresowanie rodziną i jej bytem, w szczególności materialnym. Nałóg wywiera także bardzo negatywne wpływy na wychowanie małoletnich dzieci, dla których postawa rodzica jest złym przykładem”⁴⁶.

Na podstawie przedstawionych wyroków można stwierdzić, iż uzależnienie od alkoholu czy hazardu jednego z małżonków, może być uznawana za przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego, a zachowanie uzależnionego małżonka w obu tych przypadkach niewątpliwie łamie zasady moralne, wpływa negatywnie na dobro wychowywanych dzieci i jest powodem niewywiązywania się z obowiązków małżeńskich przewidzianych w ustawie. Tym samym zarówno alkoholik jak i hazardzista może zostać przez Sąd uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego.

⁴⁴ J. Ignaczewski, s. 71.

⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 grudnia 1997 r.

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 09.11.2001 r., I CKN 438/00.

WNIOSKI

Przeprowadzona analiza uprawnia do następujących refleksji – uzależnienie od hazardu staje się jedną z form patologii społecznej⁴⁷, jest też zjawiskiem coraz popularniejszym i coraz częściej oddziaływującym na życie polskich rodzin.

Badanie pozycji literaturowych oraz orzecznictwa pozwala na sformułowanie tezy, że rozwód z małżonkiem uzależnionym jest dopuszczalny po indywidualnym rozpoznaniu każdej sprawy, zwłaszcza po zbadaniu czy nieuzależniony małżonek udzielił mu wsparcia w walce z uzależnieniem.

Ponadto można stwierdzić, że problematyka uzależnienia od hazardu doczekała się wielu opracowań z zakresu psychologii a niewiele jest opracowań z tego zakresu w literaturze prawniczej. Lektura prac z zakresu psychologii pozwala jednak na stwierdzenie, że w pewnych granicach można analizować zjawisko uzależnienia od hazardu poprzez analizy i orzeczenia dotyczące uzależnienia od alkoholu (które doczekało się wielu orzeczeń sądów i opracowań w literaturze prawniczej). Taka sytuacja uprawnia do zastosowania przy ocenie czy możliwe jest orzeczenie z rozwodu z winy małżonka refleksji dotyczących choroby alkoholowej a to z kolei uzasadnia stwierdzenie, że możliwe jest orzeczenie rozwodu z winy małżonka uzależnionego od hazardu.

BIBLIOGRAFIA

1. Bieliński A., Pannert M., *Prawo rodzinne*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
2. Bodnar A., *Rozwód i separacja*, wyd. C.H. Beck, Warszawa 2012.
3. Czech B. [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009.
4. Czekiera Cz., *Człowiek a patologie społeczne*, Toruń 2009.
5. Gawrońska-Wasilkowska Z., *Małżeństwo: istota, trwałość, rozwód.*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1966.
6. Grzelińska J., *Rozwód i separacja pomiędzy małżonkami*, Difin, Warszawa 2010.
7. Ignaczewski J., [w:] *Alimenty* red. J. Ignaczewski CH Beck 2011.
8. Ignaczewski J., *Rozwód i separacja. Sądowe komentarze tematyczne*, Warszawa 2012.
9. Jęczeń J., Komsta K., Sak J., *Hazard i uzależnienia wirtualne*, Sandomierz 2012.

⁴⁷ L. Wilk, *Hazard studium kryminologiczne i prawne*, 2012, s. 65.

10. Ignaczewski J., *Rozwód po nowelizacji*, C. H. Beck, Warszawa 2009.
11. Ignaczewski J., *Rozwód i separacja. Sądowe komentarze tematyczne*, Warszawa 2012. Krzemiński Z., *Rozwód. Praktyczny komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo, wzory pism*, wyd. Kantor wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006, wydanie V.
12. Lelonek – Kuleta B., *Psychospołeczne Korelaty uzależnień od gier*, Lublin 2012.
13. Leszkiewicz-Patykowska B., *Problem definicji winy jako podstawy odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych*, ZNUŁ 1959, Seria I, z. 14.
14. Lewaszkiewicz- Petrykowska B., *Na marginesie artykułu J. Suskiego Wina w rozwodzie*, NP 1963, nr 9.
15. Olejniczak A, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Wyd. Lex, Warszawa 2013.
16. Pązik A., *Wyłączenie bezprawności naruszenia dobra społecznego na podstawie interesu społecznego*, Warszawa 2014.
17. Pomianowski R., *Uzależnienie współczesną wersją „ucieczki od wolności”*, 1998.
18. Ryniak J., *Problem uzależnień w rodzinie w Medycyna Praktyczna* (wydanie internetowe) <http://psychiatria.mp.pl/uzaleznienia/81144,problem-uzalezniem-w-rodzinie>
19. Radwański Z., *Prawo zobowiązań*, wyd. PWN, Warszawa 1986.
20. Sęk H., *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*, Warszawa 2001.
21. Supera M., *Wina i rozwód*, Palestra Pismo Adwokatury Polskiej, 7-8/2008, nr 607-608.
22. Suski, J. *Wina w rozwodzie*, NP. 1962, nr 10, s. 1315.
23. Stelmachowski A., *Studia Prawnicze* 1970, nr 26-27,
24. Strzebińczyk J., *Prawo rodzinne*, wydanie II, Wyd. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2006
25. Szer S., *Wina w rozkładzie życia małżeńskiego*, NP. 1968, nr 5.
26. Szpunar A., *Uwagi o nadużywaniu prawa podmiotowego*, [w:] II Kongres Notariuszy RP, Referaty i opracowania, Poznań 1999.
27. Telusiewicz P., *Zasada wspólnoty małżeńskiej w polskim prawie rodzinnym*, Lublin 2008.
28. Walaszek. B, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971.
29. Wilk L., *Hazard studium kryminologiczne i prawne*, 2012.
30. Winiarz J., *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, wyd. C. H. Beck, Warszawa 1985.

31. Zieliński, A., *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Lex, Warszawa 2011.
32. Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10. Badawcze kryteria diagnostyczne, Kraków 2000.
33. Uchwała Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28.6.1955 I CO 5/55 OSN 1955, Nr 3, poz. 46.
34. Uchwała Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 28.5.1954 r., C 1819/51, OSNCK 1954, Nr 2, poz. 29.
35. Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24.06.1997r., I ACr 162/97, OSA 1998/42.
36. Wyrok SN z dnia 8.11.2001r., I CKN 438/00, LEX nr 529703.
37. Wyrok SN z 18.03.1999 r., I CKN 1050/97 OSNC 1999, nr 10, poz. 177.
38. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 31.08.2010r., I SA/Wa875/10, LEX nr 737599.
39. Wyrok Sądu Najwyższego z 5.1.1952, C 431/51, NP. 1953, Nr 5, s.81.
40. Wyrok Sądu Najwyższego z 6.10.1951 r., C 188/51, OSN 1952, Nr 3, poz. 72.
41. Wyrok Sądu Najwyższego z 2.12.1957 r., I CR 140/57, OSNCK 1959, Nr 2, poz. 44]
42. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.10.1998, CKN 928/97, OSNC 1999, Nr 4, poz. 75.
43. Wyrok Sądu Najwyższego z 18.10.1952 r., C 1283/52, OSNCK 1953, Nr 3, poz. 84.
44. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 5 października 2004r., I ACa 683/04.
45. Wyrok Sądu Najwyższego z 13.11.1997 r., ICKN 306/97 niepubl.

Magdalena Gołowkin-Hudała – adiunkt Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, Katedra Prawa Konstytucyjnego i Wyznaniowego